

Jakub Kozłowski, Krzysztof Królczyk
(Poznań)

**ASPEKTY POLITYCZNE I MILITARNE „ROKU
CZTERECH CESARZY” (68-69 R. PO CHR.)
CZEŚĆ 1: DO ŚMIERCI GALBY¹**

Abstract

The aim of this paper is to discuss the political and military aspects of the Year of the Four Emperors, i.e. the period of civil war in Rome which began with the death of emperor Nero in June 68, and ended with Vespasian's ascend to undivided power towards the end of 69. Part One is devoted to the causes behind the crisis of the Roman state and the events which took place until the moment of Galba's death in January 69.

Key words

the Year of the Four Emperors, civil war, Roman Empire

¹ Niniejszy tekst powstał w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki nr NN 108 05 83 35 „Transformacja Imperium Rzymskiego w czasach flawijskich”, realizowanego w latach 2008-2011 pod kierunkiem prof. dra hab. Leszka Mrozewicza. Tuż przed oddaniem tekstu do druku została opublikowana pierwsza polska monografia na temat „roku czterech cesarzy” autorstwa Mateusza Byry: *Wojna o tron cesarów (68-70 r. n.e.)*, Oświęcim 2014; autorzy niniejszego opracowania nie mogli już odnieść się do jej ustaleń. Druga i zarazem ostatnia część naszych rozważań o „roku czterech cesarzy” ukaże się w kolejnym tomie *Studia Europaea Gnesnensia*.

Zabieram się do dzieła, którego treść obfituje w katastrofy, srogie boje, rozterki i bunty, oraz okrucieństwa nawet podczas pokoju popełniane: czterech cesarzy mieczem zgładzonych, trzy wojny domowe, jeszcze więcej zewnętrznych, a bardzo często jedno i drugie na raz (...)².

Tymi słowami, umieszczonymi w pierwszych akapitach pomnikowych „Dziejów” (*Historiae*) P. Korneliusza Tacyta (P. Cornelius Tacitus), przechodził najwybitniejszy rzymski historyk do opisu zdarzeń, które miały wstrząsnąć Imperium Romanum i zarazem stanowić pierwszy poważny kryzys pryncypatu, tj. wprowadzonej przez Augusta nowej formy rządów w Rzymie. Tacyt zdawał sobie doskonale sprawę, że wydarzenia, które przyszło mu zrelacjonować, były jednym z przełomowych momentów w rzymskiej historii. Wraz z samobójczą śmiercią Nerona (Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus, właśc. L. Domitius Ahenobarbus) odeszła bowiem do przeszłości epoka rządów dynastii julijsko-klaudyjskiej, tj. władców spokrewnionych bądź spowinowaconych z twórcą pryncypatu. Do Rzymu powróciła również groza wojny domowej, z którą – jak się powszechnie wydawało – pożegnano się ostatecznie w 30 r. przed Chr. Wreszcie z chaosu walk wewnętrznych wyłoniła się nowa dynastia cesarzy, niemogąca się już legitymować pokrewieństwem z Augustem; dynastię tę założył ostateczny zwycięzca zmagających wojennych, tj. cesarz Wespazjan (T. Flavius Vespasianus). Tacyt dostrzegł ponadto, że w tym burzliwym okresie, zwanym dziś najczęściej rokiem czterech cesarzy, ujawniło się z całą mocą *arcanum imperii*, tj. tajemnica rządzenia rzymskim Imperium, a nowym władcą, posiadającym tytuł augusta (*augustus*), można było zostać z dala od stołecznego Rzymu³.

Wspomniane wyżej określenie „rok czterech cesarzy” (niem. *Vierkaiserjahr*, ang. *The Year of Four Emperors*)⁴, które na stałe zadomowiło się w lite-

² Tac., Hist. I 2, 1: “Tempus adgredior dirum casibus, atrox proeliis, discors seditionibus, ipsa etiam pace saevum. Quattuor principes ferro interempti; trina bella civilia, plura externa ac plerumque permixta”. Fragmenty „Dziejów” Tacyta podano w polskim przekładzie autorstwa Seweryna Hammera (niekiedy z drobnymi zmianami).

³ Tac., Hist. I 4, 2: *evolgate imperii arcano, posse principem alibi quam Romae fieri*; por. G.E.F. Chilver, A Historical Commentary on Tacitus' Histories I and II, Oxford 1979, s. 48.

⁴ Zob. szczegółowo na ten temat: B.W. Henderson, Civil War and Rebellion in the Roman Empire A.D. 69-70: A Companion to the 'Histories' of Tacitus, London 1908; H. Graßl, Untersuchungen zum Vierkaiserjahr 68/69 n. Chr. Ein Beitrag zur Ideologie und Sozialstruktur des frühen Prinzipats, Wien 1973; P.A.L. Greenhalgh, The Year of Four Emperors, London 1975; K. Wellesley, The Long Year: A.D. 69, London 1975; G. Morgan, 69 A.D. The Year of Four Emperors, Oxford 2006; także T.E.J. Wiedemann, From Nero to Vespasian, [w:] A.K. Bowman, E. Champlin, A. Lintott, The Cambridge Ancient History, wyd. 2, 10: The Augustan Empire, 43 B.C.–A.D. 69, wyd. 5, Cambridge 2009, s. 256-282; S. Pfeiffer, Die Zeit der Flavier. Vespasian – Titus – Domitian, Darmstadt 2009, s. 3-13.

raturze przedmiotu, jest jednak dość umowne. Ów „rok” liczył bowiem ponad 21 miesięcy. Na dobrą sprawę rozpoczął się bowiem już w połowie marca 68 r., kiedy to przeciw Neronowi zbuntował się Gajusz Juliusz Windeks (C. Iulius Vindex), co w konsekwencji doprowadziło do upadku cesarza; zakończył się natomiast z chwilą zdobycia pełni władzy przez Wespazjana pod koniec grudnia 69 r. po Chr. Był więc wyjątkowo „długim rokiem”, co zresztą znalazło swoje odbicie, najzupełniej zresztą trafnie, w tytule pierwszego wydania monografii Kennetha Wellesleya⁵, opierającym się z kolei na frazie zaczerpniętej z Tacytowego „Dialogu o mówcach” (*Galbae et Othonis et Vitellii longus et unus annus*)⁶.

W historiografii zawęza się niekiedy opis „roku czterech cesarzy” wyłącznie do wydarzeń rozgrywających się w 69 r. po Chr.⁷ Naszym zdaniem nie jest to zupełnie słuszne, gdyż dzień 1 stycznia 69 r. nie był w żadnej mierze datą przełomową. Co prawda można było wówczas zaobserwować pierwsze oznaki niezadowolenia wśród żołnierzy legionów nadreńskich, które w konsekwencji doprowadziły następnego dnia do proklamacji cesarskiej Witeliusza, niemniej był to incydent stanowiący jedynie ogniwo (co prawda, istotne!) w łańcuchu wydarzeń zapoczątkowanym, jeśli nie wybuchem powstania Windeksa w Galii, to z całą pewnością oficjalną proklamacją Serwiusza Sulpicjusza Galby (Servius Sulpicius Galba) na cesarza w dniu 8 czerwca 68 r. i samobójczą śmiercią Nerona, ostatniego przedstawiciela dynastii julijsko-klaudyjskiej na tronie rzymskim, najpewniej dzień później. „Winnym” takiego postrzegania przełomowych dla Rzymu wydarzeń, tzn. zawężania „roku czterech cesarzy” wyłącznie do 69 r. po Chr., jest nie kto inny, jak sam Tacyt, który swoje „Dzieje” rozpoczął – nie wiadomo z jakiego powodu – właśnie z początkiem 69 r., pisząc w zdaniu inicjującym „Dzieje”: „Zacznę moje dzieło od powtórnego konsulatu Serwiusza Galby, kiedy kolegą jego był Tytus Winiusz”⁸.

⁵ K. Wellesley, *The Long Year*. Najnowsze wydanie pracy nosi jednak inny tytuł: *The Year of the Four Emperors*, London 2000; z niego też korzystaliśmy przy pisaniu niniejszych rozważań.

⁶ Tac., *Dial. XVII 3*; R. Mayer (red.), *Tacitus, Dialogus de oratoribus*, Cambridge 2001, s. 142.

⁷ Por. np. M. Jaczynowska, *Dzieje Imperium Romanum*, Warszawa 1995, s. 238; M. Cary, H.H. Scullard, *Dzieje Rzymu od czasów najdawniejszych do Konstantyna, II*, wyd. 2, Warszawa 2001, s. 170.

⁸ Tac., *Hist. I 1, 1*: „Initium mihi operis Servius Galba iterum Titus Vinius consules erunt”; na temat możliwych przyczyn takiej decyzji Tacyty zob. J.B. Hainsworth, *The Starting-Point of Tacitus' Historiae: Fear or Favour by Omission?*, *Greece & Rome, Second Series* 11, 1964, s. 128-136; D.C.A. Shotton, *The Starting-Dates of Tacitus' Historical Works*, *Classical Quarterly* 17, 1967, s. 160 i n.; G.E.F. Chilver, *Commentary*, s. 33-34.

Nieco przekornie rzecz ujmując możemy ponadto dojść do konstatacji, iż również liczba imperatorów była większa od powszechnie przyjmowanej. Wszak do tytułowej cesarskiej czwórki (Galba, Witeliusz, Othon i Wespazjan) powinniśmy dołączyć i Nerona, który popełnił samobójstwo już po tym, jak Galba został oficjalnie ogłoszony cesarzem przez rzymski senat. Z kolei w styczniu 69 r. tenże cesarz Galba uczynił swym pełnoprawnym następcą L. Kalpurniusza Pizona (L. Calpurnius Piso Frugi Licinianus), który odtąd przez kilka dni – aż do tragicznej śmierci – miał również odbierać honory cesarskie. W zawirowaniach politycznych roku 68 po Chr. cesarzami obwołali się również L. Klodiusz Macer (L. Clodius Macer)⁹, legat legionu *III Augusta*, oraz Nymfidiusz Sabinus (Nymphidius Sabinus)¹⁰, jeden z prefektów gwardii pretoriańskiej. Ich uzurpacje tym tylko różniły się od innych uzurpacji z tego okresu, że nie zostały oficjalnie uznane przez senat w Rzymie.

Na drugim biegunie powinniśmy umieścić pogląd – co prawda odosobniony – wyrażony przez Mireille Hadas-Lebel, która w swej pracy o Józefie Flawiuszu (Iosephus Flavius) pisała o „roku trzech cesarzy”, nie argumentując jednak w ogóle swojego stanowiska¹¹.

Umowność pojęć stosowanych przy opisie wydarzeń rozgrywających się w Imperium Romanum pomiędzy marcem 68 r. po Chr. i grudniem roku następnego nie zmienia faktu, że były to wydarzenia – jak to zostało już wyżej podkreślone – dla państwa rzymskiego niezwykle istotne, wręcz przełomowe. Nie sposób ich w żadnym wypadku pominąć, jeśli chcemy w pełni zrozumieć epokę flawijską, która nastąpiła z chwilą zakończenia działań wojennych i ostatecznego wyniesienia na tron Wespazjana. W poniższych rozważaniach spróbujemy zatem przybliżyć Czytelnikowi tło polityczne i przebieg działań militarnych w okresie „długiego roku Galby, Othona i Witeliusza”.

⁹ PIR² C, 1170; D. Kienast, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, wyd. 3, Darmstadt 2004, s. 101.

¹⁰ Zob. PIR² N, 250; D. Kienast, *Römische Kaisertabelle*, s. 104.

¹¹ M. Hadas-Lebel, *Józef Flawiusz – Żyd rzymski*, Warszawa 1997, s. 105. Warto w tym miejscu dodać, że termin „rok trzech cesarzy” używany jest również w historiografii niemieckiej na określenie roku 1888, kiedy to na tronie cesarskim II Rzeszy zasiadali kolejno Wilhelm I, Fryderyk III i Wilhelm II – zob. W. Rohdich, *Das Dreikaiserjahr 1888: Wilhelm I., Friedrich III., Wilhelm II.*, Friedberg/H. 1987.

PRZYCZYNY „ROKU CZTERECH CESARZY”

Pomimo tego, że system augustowski, bazujący w dużej mierze na *auctoritas* jego twórcy¹², zapewniał szerokie poparcie armii dla władzy cesarzy, to pierwsze oznaki niezadowolenia wojska poprzedzały bunty Windeksa i Galby o wiele lat. Niemal natychmiast po objęciu rządów przez Tyberiusza (Tiberius Caesar Augustus) zbuntowały się legiony panońskie oraz germańskie, nie godząc się na zwłokę w zwolnieniu ze służby wysłużonych żołnierzy¹³. Innym czynnikiem, mającym bezpośredni wpływ na niezadowolenie wojsk stacjonujących nad Renem, był fakt, iż „nie one wybrały”¹⁴ następcę Augusta. Plan osadzenia na tronie Germanika (Nero Claudius Drusus Germanicus) został jednak przez wojska zarzucony ze względu na jego zdecydowaną odmowę¹⁵. Sam Tyberiusz, słynący z dobrego kontaktu z żołnierzami, mający opinię świetnego dowódcy, wraz z objęciem rządów przestał wizytować wojska na granicach, co wydatnie zmniejszyło jego poparcie wśród legionów. Dalszy spadek popularności cesarzy wśród armii uwidaczniał się za panowania Kaliguli (Caligula, właściwie Caius Caesar), który nie liczył się zupełnie z nastrojami w wojsku, angażując żołnierzy do tak kuriozalnych zadań, jak zbieranie muszli na plaży¹⁶. Za Klaudiusza (Tib. Claudius Drusus) do buntu posunął się z kolei Lucjusz Arruntiusz Furiusz Kamilus Skrybonianus (L. Arruntius Furius Camillus Scribonianus), pociągając za sobą legiony illiryskie¹⁷. Nikłe zainteresowanie dynastii julijsko-klaudyjskiej budowaniem poparcia dla własnych rządów wśród legionów dobrze ilustruje fakt, że jedynie Klaudiusz wizytował swe oddziały w trakcie walk w Brytanii. W jego przypadku było to

¹² Oczywiście ze względu na odmienną tematykę artykułu pomijamy tu skomplikowany problem uprawnień Augusta uzyskanych w 27 i 23 roku przed Chr. Trzeba jedynie zwrócić uwagę na fakt, iż pomimo uzyskania *tribunicia potestas* i *imperium maius*, o charakterze władzy princepsa w dużej mierze decydowała jego nieprzekazywalna, związana z osobistą charyzmą i sukcesami, *auctoritas*.

¹³ Bunt legionów opisuje szczegółowo Tacyt (Ann. I 16-52); por. też Suet., Tib. 25, 1-2. Zob. F.R.D. Goodyear, *The Annals of Tacitus. Books 1-6*, 1: *Annals 1. 1-54*, Cambridge 1972, s. 194-323; J.J. Wilkes, *A Note on the Mutiny of the Pannonian Legions in A.D. 14*, *Classical Quarterly* 13, 1963, s. 268-271; E. Liechtenhan, *Das Ziel des Aufstandes der Rheinarmee*, *Museum Helveticum* 4, 1947, s. 52-67.

¹⁴ Suet., Tib. 25, 2.

¹⁵ Suet., Tib. 25, 2; Tac., Ann. I 33-35.

¹⁶ Suet., Calig. 46, 1. Możliwe jednak, że ta na pozór kuriozalna sytuacja była efektem postawy żołnierzy, którzy – odmawiając wykonania rozkazu – nie chcieli wejść na okręty i popłynąć na wyprawę zbrojną do Brytanii; zob. R. Auguet, *Kaligula czyli władza w rękę dwudziestolatka*, Warszawa 1990, s. 91-93.

¹⁷ Tac., Ann. XII 52, 1; Suet., Claud. 13, 2; Cass. Dio LX 15, 2-3; por. D. McAlindon, *Senatorial Opposition to Claudius and Nero*, *American Journal of Philology* 72, 1956, s. 125 i n.

jednak spowodowane w większym stopniu chęcią uzyskania sławy wojennej niż troską o wojsko¹⁸.

Kolejnym elementem, w dużym stopniu antagonizującym żołnierzy, był stosunek cesarzy do gwardii pretoriańskiej. Regułą stawało się obsypywanie gwardii licznymi podarkami pieniężnymi, a sami pretorianie (w osobach ich prefektów) mieli częstokroć realny wpływ na sytuację w *domus imperatoria*¹⁹. Ta rosnąca rola i przywileje pretorianów budziły niezadowolenie wśród legionów stacjonujących w prowincjach, które czuły się w dużej mierze odsuwane na dalszy plan. To one w skali imperium stanowiły gwarant bezpieczeństwa dla Cesarstwa (a tym samym również dla samego imperatora), a jednak zaszczyty i przywileje przypadały innym. Neron kontynuował bez troską politykę względem wojska, doprowadzając ponadto do zaległości w wypłatach świadczeń na rzecz żołnierzy, czego dotychczas sumiennie pilnowano²⁰. Dla Nerona pierwszym objawem fermentu w wojsku był tzw. spisek Pizona z kwietnia roku 65. Wówczas to niewielka grupa senatorów i ekwitów rozpoczęła przygotowania do zabójstwa cesarza²¹. Pomimo tego, iż za oficjalnego przywódcę buntu uznaje się G. Kalpurniusza Pizona (C. Calpurnius Piso), to głową sprzysiężenia pozostawał Feniusz Rufus (Fenius Rufus), drugi obok Tygelina (C. Ofonius Tigellinus) dowódca pretorian, palający szczerą nienawiścią do nadzwyczaj wpływowego na cesarskim dworze kolegi na urzędzie. Wydarzenie to nie miało jednak dalekosiężnych skutków. Wzmogło jedynie terror ze strony cesarza, który pragnął w ten sposób zażegnać niebezpieczeństwo kolejnych wrogich mu wystąpień. Zamiar ten nie powiódł się zupełnie. W marcu 68 roku do niewiele wcześniej rozpoczętego buntu namiestnika Galii Juliusza Windeksa (C. Iulius Vindex)²² przyłączył się

¹⁸ Suet., Claud. 17, 1-2.

¹⁹ Wystarczy wspomnieć Klaudiusza, który władzę po zabójstwie Kaliguli uzyskał pod realną groźbą buntu pretorianów, z którym musiał liczyć się przeciwny mu senat (Suet., Claud. 10, 4). Wzrost potęgi urzędu prefekta gwardii pretoriańskiej należy natomiast łączyć z T. Eliuszem Sejanem (T. Aelius Seianus) i panowaniem Tyberiusza.

²⁰ Suet., Nero 32, 1.

²¹ Tac., Ann. XV 48-74; Suet., Nero 36, 1-2; zob. także R.S. Rogers, Heirs and Rivals to Nero, Transactions and Proceedings of the American Philological Association 86, 1955, s. 190-212, zwłaszcza s. 207 i n.; M. Grant, Neron, Warszawa 1980, s. 157-162.

²² Na temat postaci Gajusza Juliusza Windeksa zob. PIR² I, 628; M. Fluss, Iulius (Nr. 534), RE X 1918, kol. 879-881. Plutarch (Galba 4, 2) podaje niewątpliwie błędną wersję nazwiska przywódcy buntu: Juniusz Windeks (Ἰούνιος Οὐίνδιξ). Szerzej o wystąpieniu Windeksa zob. ostatnio: K. Królczyk, Bunt Windeksa, [w:] L. Mrozewicz (red.), Studia Flaviana II, Poznań 2012, s. 19-43 (tam też przywołano odniesienia do źródeł i zamieszczona została dalsza literatura przedmiotu); M. Byra, Pochwała rebelii? Imperium rzymskie wobec powstania Windeksa w 68 r. n.e., [w:] E. Kozerska, P. Sadowski, A. Szymański (red.), Wojna i pokój. Wybrane zagadnienia prawno-historyczne, Opole 2013, s. 55-63.

namiestnik Hiszpanii Taragońskiej (*Hispania Tarraconensis*), Serwiusz Sulpicjusz Galba. W konsekwencji doprowadziło to do obalenia ostatniego przedstawiciela dynastii julijsko-klaudyjskiej i zarazem zapoczątkowało nowy okres wojen domowych w państwie rzymskim.

UPADEK NERONA

Galba²³, urodzony w 3 bądź 5 r. przed Chr., w czasach panowania Augusta pozostawał w bliskich kontaktach z dworem cesarskim, a w szczególności z cesarską małżonką Liwią (Livia)²⁴. W 33 r. po Chr. został mianowany konsulem, a następnie, po śmierci Lentulusa Getulika (Cn. Cornelius Lentulus Gaetulicus), dowodził wojskami w Germanii (39 r.)²⁵. W roku 45 w charakterze prokonsula udał się do prowincji Afryki (*Africa proconsularis*), a w 60 bądź 61 r. po Chr. został namiestnikiem Hiszpanii Taragońskiej²⁶. Cechowała go twarda ręka w stosunku do żołnierzy²⁷ oraz niechęć do kupowania ich posłuszeństwa podarkami – znane były jego słowa, że żołnierzy werbuje, a nie kupuje, tzn. zjednuje darami pieniężnymi (*legi a se militem, non emi*)²⁸. Były to zalety dobrego dowódcy, jednakże w momencie objęcia rządów w Rzymie wywołały one niezadowolenie wśród spragnionych nagród pretorianów.

Po rządach Klaudiusza, którego przyjaźnią mógł się szczycić (był uczestnikiem wyprawy do Brytanii z roku 43)²⁹, Galba zdołał utrzymać swe wpływy w początkowych latach panowania Nerona. W odczuciu nowego władcy nie stanowił bowiem, jako człowiek będący w podeszłym wieku, realnego zagrożenia. Równocześnie Neron doceniał doświadczenie i cechy sprawnego administratora, które przejawiał były namiestnik Afryki. Zaowocowało to uzyskaniem przez Galbę wspomnianej już desygnacji na namiestnika Hiszpanii.

²³ Na temat Galby zob. m.in. PIR² S, 1003; M. Fluss, Sulpicius (Nr. 63), RE IV A, 1931, kol. 772-801; W. E[ck], Galba (2), Der Neue Pauly IV, 1998, s. 746-747; D. Kienast, Römische Kaisertabelle, s. 102-103.

²⁴ Plut., Galba 3, 2; Suet., Galba 5, 2.

²⁵ Galba konsulem: Suet., Galba 6, 1; Plut., Galba 3, 2; dowódca wojsk w Germanii: Suet., Galba 6, 2; Plut., Galba 3, 2.

²⁶ Suet., Galba 8, 1.

²⁷ Np. miał pozwolić umrzeć z głodu jednemu ze swych żołnierzy, gdy ten, po odsprzedaniu swego przydziału żywności, prosił o pomoc. Por. Suet., Galba 7, 2.

²⁸ Tac., Hist. I 5, 2; Suet., Galba 16, 1; Plut., Galba 18, 4; Cass. Dio LXIV 3, 3; Ch.L. Murison, Rebellion and Reconstruction: Galba to Domitian. An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History, Books 64-67 (A.D. 68-96), Atlanta (Georgia) 1999, s. 38.

²⁹ Suet., Galba 7, 1.

Wraz z wybuchem w marcu 68 r. po Chr. powstania Windeksa w Galii lojalność Sulpicjusza Galby została jednak zachwiana. Wydaje się, że jego poparcie dla buntu Windeksa miało, przynajmniej częściowo, podłoże osobiste. Galbie udało się bowiem (przed jasnym opowiedzeniem się po stronie buntowników) przejąć list, w którym Neron skazywał go na śmierć³⁰. Namiestnik wciąż jednak wahał się pomiędzy próbą odzyskania zaufania cesarza a wsparciem militarnych działań Windeksa. Plutarch podaje, jakoby otrzymywał on od Windeksa, jeszcze przed wybuchem powstania, listy nakłaniające go do poparcia buntu³¹. Niezdecydowany, co czynić, zachował informacje o planowanych działaniach dla siebie, nie informując o nich cesarza. Po rozpoczęciu działań wojennych w Galli, Windeks ponowił listy do Galby, a ten, za namową legata hiszpańskiego legionu VI – Tytusa Winiusza (Titus Vinus), wskazującego na niemożność utrzymania tak dwuznacznej politycznej strategii, przyjął propozycję³². Galba nie ogłosił się jednak imperatorem, a jedynie „legatem senatu i ludu rzymskiego” (*legatus senatus ac populi Romani*; στρατηγός συνκλήτου καὶ δήμου Ῥωμαίων; ὁ τῆς βουλῆς πρεσβευτής)³³. Prośby Windeksa o objęcie rządów przez rzymskiego arystokratę wiele mówi o charakterze samego powstania w Galii. Wbrew temu, w jaki sposób przedstawiano go w starszej literaturze przedmiotu³⁴, Windeks nie był „narodowym” przywódcą Galów, dążącym do zrzucenia przez Galię rzymskiego jarzma. W większym stopniu niż „uwolnienia” Galii, pragnął on obalenia lekkomyślnego, prowadzącego uciążliwą politykę podatkową, cesarza³⁵. Z całą pewnością, gdyby Windeks występował jako bojownik o niezależność prowincji, nie oddawałby władzy w ręce dowódcy przesiąkniętego tradycyjnie rzymskimi wartościami. Jak się wydaje, wszystkie działania, podjęte przez

³⁰ Suet., Galba 9, 2.

³¹ Plut., Galba 4, 2.

³² Winiusz wskazywał, że już samo rozpatrywanie propozycji Windeksa było objawem buntu. Z tego względu należało jak najszybciej opowiedzieć się po jednej bądź po drugiej stronie; zob. Plut., Galba 4, 4. O przyłączeniu się Galby do Windeksa informują ponadto Suet., Galba 9, 2; Suet., Nero 42, 1; Cass. Dio LXIII 23. Na temat daty tego wydarzenia zob. Ch.L. Murison, *Rebellion*, s. 30 („about 3 April 68”); P.A. Brunt, *The Revolt of Vindex and the Fall of Nero*, *Latomus* 18, 1959, s. 535 („on 6 April”); D. Kienast, *Römische Kaisertabelle*, s. 102 („Anf. April 68”). Na temat T. Winiusza: R. Hanslik, *Vinius* (5), *RE IX A*, kol. 124-127; G.E.F. Chilver, *Commentary*, s. 51.

³³ Obwołanie Galby cesarzem i przyjęcie przezeń tytułu legata: Suet., Galba 10, 1; także Plut., Galba 5, 2; Cass. Dio LXIII 29, 6 i LXIV 1, 1.

³⁴ Tak np. sądził np. W. Henderson, *Life and Principate of the Emperor Nero*, London 1903, s. 399; podobną opinię podzielał jeszcze R. Syme, *Tacitus*, 1, wyd. 2, Oxford 1997, s. 462 („However it be, the protest against the tyranny of Nero at once and inevitably took the form of a native insurrection against the Roman power, recalling Julius Florus and Julius Sacrovir, chieftains of the Treverians and Aedui, who raised war in Gaul in the days of Tiberius Caesar”).

³⁵ M. Griffin, *Nero. The End of a Dynasty*, New York 2001, s. 16.

galijskiego namiestnika, jak również używane przezeń środki propagandowe (m.in. legendy na monetach), wskazują jednoznacznie, że Windeks dążył jedynie do poprawy sytuacji politycznej w państwie. Mogło to nastąpić tylko wówczas, kiedy zły cesarz zostałby zastąpiony przez lepszego następcę, będącego godnym kontynuatorem tradycji pryncypatu Augusta. Sam zresztą Windeks, co trzeba z naciskiem podkreślić, absolutnie nie pragnął dla siebie godności cesarskiej³⁶.

Neron nie przejawiał początkowo zaniepokojenia wydarzeniami w prowincji³⁷. Windeks pozbawiony był realnych sił zbrojnych, a lojalność Lucjusza Werginiusza Rufusa (L. Verginius Rufus)³⁸, legata armii górnogermańskiego okręgu wojskowego, wydawała się pewna. Cesarz nie brał pod uwagę możliwości współuczestnictwa w buncie Sulpicjusza Galby, gdyż ten (zgodnie z rozkazem zamordowania go wydanym przez Nerona) powinien być pod strażą bądź już martwy. Wkrótce jednak zdrada Galby stała się dla cesarza jasna. Neron na taką wiadomość w pierwszej chwili wpadł w panikę, a dopiero po jakimś czasie począł czynić przygotowania do wyprawy zbrojnej przeciw buntownikom³⁹. Plutarch dostarcza komicznego wręcz opisu obustronnej wyprzedaży majątku oponenta, jakiego dopuścili się tak Neron, sprzedając dobra Galby, jak Galba, który wyprzedawał majątek cesarza w Hiszpanii⁴⁰.

Galba nie dysponował znacznymi siłami zbrojnymi, mając pod rozkazami tylko jeden legion. Nie zmienia to jednak faktu, że jako namiestnik Hiszpanii miał do dyspozycji spore zaplecze rekrutacyjne. Wyćwiczenie oddziałów wymagało jednak czasu; żaden nowo zaciężny legion nie mógł być od razu skierowany do walki. Sytuację poprawiły bardzo dobre kontakty w innych prowincjach hiszpańskich: z Markiem Salwuszem Othonem (M. Salvius Otho), namiestnikiem prowincji Luzytania (*Lusitania*), który zgodnie ze słowami antycznych autorów pierwszy przyłączył się do powstania⁴¹, oraz

³⁶ Cass. Dio LXIII 23; na temat propagandy Windeksa zob. także P.A. Brunt, *Revolt of Vindex*, s. 533-534. Szerzej na temat mennictwa Windeksa zob. C.M. Kraay, *The Coinage of Vindex and Galba, AD 68, and the Continuity of the Augustan Principate*, *Numismatic Chronicle* 9, 1949, s. 129-149; RIC I2, *The Civil Wars*, s. 198-199.

³⁷ Suet., *Nero* 40, 4; Cass. Dio LXIII 26, 1; zob. także P.A. Brunt, *Revolt of Vindex*, s. 540.

³⁸ Zob. PIR V, 284; M. Schuster, *Verginius* (27), *RE VIII A*, 1958, kol. 1536-1543; W. Eck, *Die Statthalter der germanischen Provinzen vom 1.-3. Jahrhundert*, Köln-Bonn 1985, s. 28-29.

³⁹ Suet., *Nero* 43-44; Cass. Dio LXIII 27, 1.

⁴⁰ Plut., *Galba* 5, 5; Plutarch: *Lives of Galba & Otho. A Companion*, D. Little, Ch. Ehrhardt (tłum. i kom.), London 1994, s. 49.

⁴¹ Suet., *Otho* 4, 1: *conatibus Galbae primus accessit*; Plut., *Galba* 20, 2: ἀποστάντος δὲ Γάλβα πρώτος αὐτῷ προσεχώρησε τῶν ἡγεμόνων. Na temat postaci Othona zob. PIR² S, 143; A. Nagl, *Salvius* (Nr. 21), *RE I A*, 1920, kol. 2035-2055; H. Drexler, *Zur Geschichte Kaiser Othos bei Tacitus und Plutarch*, *Klio* 37, 1959, s. 153-178; D. Kienast, *Römische Kaisertabelle*, s. 105.

Alienusem Cecyną (Alienus Caecina), kwestorem Betyki (*Baetica*)⁴². Możliwe, że Galbę poparł też ówczesny prefekt Egiptu (*Aegyptus*), Tyberiusz Juliusz Aleksander (Tib. Iulius Alexander)⁴³.

Po zdradzie Sulpicjusza Galby Neron podjął bardziej energiczne działania. Zarządził ogłoszenie namiestnika Hiszpanii wrogiem państwa⁴⁴ oraz przywołał jednostki z *Illiricum*⁴⁵. Do walki po stronie cesarza miały zostać również użyte oddziały, które były przygotowywane do wyruszenia na planowaną wyprawę kaspijską, m.in. specjalnie w tym celu powołana *legio I Italica*⁴⁶. Siły te oddano pod dowództwo Petroniusza Turpilianusa (Petronius Turpilianus). Neron jednak Rzymu nie opuścił, rezygnując z osobistego dowodzenia wojсками.

Zagrożenie ze strony Windexa zostało szybko zażegnane. Pod *Vesontio* (Besançon), gdzie doszło do spotkania między buntownikiem a dowódcą armii reńskiej, wspomnianym już wyżej Werginiuszem Rufusem, Windex został pokonany, a jego siły rozbite⁴⁷. On sam popełnił wówczas samobójstwo⁴⁸. Zwycięskie wojska nie były jednak wcale oddane Neronowi, a po stłumieniu rebelii (zdawało się bowiem, że los osłabionego Galby jest przesądzony) rozpoczęły nowy tumult, żądając od swego dowódcy, by ten ogłosił się imperatorem. Werginiusz Rufus, choć namawiany do zdrady również przez Sulpicjusza Galbę, chcącego uzyskać w ten sposób potężnego sojusznika, odmówił przejścia tytułu cesarza. Co więcej, zastrzegł, że w żaden sposób nie przyłoży ręki do wzmocnienia rebelii. Dla Rufusa, Rzymianina starej daty, jedynym dyspozytorem cesarskiej purpury był senat⁴⁹.

⁴² Tac, Hist. I 53, 1; D. C.A. Shotter, A Time-Table for the 'Bellum Neronis', Historia 24, 1975, s. 63.

⁴³ P.A. Brunt, Revolt of Vindex, s. 536, D.C.A. Shotter, A Time-Table, s. 63; także E.G. Turner, Tiberius Iulius Alexander, Journal of Roman Studies 44, 1954, s. 60; szerzej na temat postaci egipskiego prefekta: PIR² I, 139; S. Ruciński, Pierwszy stronnik Wespazjana: Tyberiusz Juliusz Aleksander, [w:] L. Mrozewicz (red.), Studia Flaviana, Poznań 2010, s. 81-93; G.E.F. Chilver, Commentary, s. 64-65.

⁴⁴ Plut., Galba 5, 4-5.

⁴⁵ Tac., Hist. I 9, 3; P.A. Brunt, Revolt of Vindex, s. 540; także D.C.A. Shotter, A Time-Table, s. 68.

⁴⁶ Zob. Tac., Hist. I 6, 2; informacje źródłowe na temat utworzenia legionu *I Italica*: Suet., Nero 19, 2; zob. także J. Kolendo, Le recrutement des légions au temps de Néron et la création de la legio I Italica, [w:] Limes. Akten des XI. Internationalen Limeskongresses, Budapest 1977, s. 399-408; idem, Sur la date de la création de la legio I Italica, [w:] Studia in honorem Borisi Gerov, Sofia 1990, s. 128-133; M. Absil, Legio I Italica, [w:] Y. Le Bohec (red.), Les légions de Rome sous le Haut-Empire 1, Lyon 2000, s. 227.

⁴⁷ Na temat bitwy pod Vesontio zob.: Cass. Dio LXIII 24, 2-4; Plut., Galba 6, 3; Tac. Hist. I 51, 1; IV 57, 2; także P.A. Brunt, Revolt of Vindex, s. 538; L.J. Daly, Verginius at Vesontio: The Incongruity of the 'Bellum Neronis', Historia 24, 1975, s. 75-100.

⁴⁸ Plut., Galba 6, 3; Suet., Galba 11; Cass. Dio LXIII 24, 4; Zon. XI 13 C.

⁴⁹ Tac, Hist. I 8, 2; Cass. Dio LXIII 25, 1-2.

Niejasna była również sytuacja Petroniusza Turpilianusa, który nie podejmował działań przeciwko Galbie, być może czekając na zmianę sytuacji w stolicy. Pomimo braku zgody Rufusa na przyjęcie purpury (co napawało później dumą jego podopiecznego Pliniusza Młodsze⁵⁰ i było z uznaniem wspomiane przez Kasjusza Diona⁵¹), niepokoje nie ustały, a niezadowolenie z rządów Nerona rozszerzyło się na wierną dotychczas gwardię pretoriańską. Ponownie miało to związek z osobistymi ambicjami, które przejawiał jeden z dowódców pretorian Nymfidiusz Sabinus (Nymfidius Sabinus), następca wspomnianego wyżej Feniusza Rufusa. Podobnie jak jego poprzednik, pałał on nienawiścią do Tygelina. Według Plutarcha, Sabinus wykorzystał zamieszanie, jakie wybuchło w prowincjach wraz z buntem Windeksa oraz brak zdecydowanej reakcji ze strony Nerona, do szerzenia pogłosek o ucieczce cesarza do Egiptu⁵². Nie były to pogłoski zupełnie pozbawione podstaw. Neron, świadomy sytuacji, jaka zapanowała w armii reńskiej po pokonaniu sił Windeksa, mając realne wątpliwości odnośnie do wierności Petroniusza, chciał ratować się ucieczką do Aleksandrii⁵³. Zapewne nie zdawał sobie sprawy, że lojalność prefekta Egiptu również jest wątpliwa. Nymfidiusz Sabinus żywił nadzieję, że w zamian za swoją postawę zostanie odpowiednio wynagrodzony i – sprawując nadal swój urząd – będzie miał decydujący wpływ na bieg spraw w Rzymie, zwłaszcza gdy uwzględni się fakt, iż Galba był już mocno słusznego wieku⁵⁴. Sabinus przekonał swoich żołnierzy, m.in. uciekając się do obietnicy wypłacenia *donativum* w wysokości 7500 denarów, by ci uznali Galbę za cesarza⁵⁵. Obietnice te, opiewające na tak wielkie sumy, iż ich realizacja wykraczała poza możliwości Cesarstwa, stały się powodem (a właściwie jednym z powodów) śmierci tak Nerona, zdradzonego i opuszczonego przez swą gwardię, jak i później samego Sulpicjusza Galby, niemającego możliwości (ale też i chęci), by kupić jej przychyłność. Ofoniusz Tygelin, w obliczu realnego niebezpieczeństwa i utraty dotychczasowych wpływów, porzucił Nerona, zapewniając sobie namiastkę bezpieczeństwa poprzez kontakty z legatem Galby, Tytusem Winiuszem⁵⁶. Najpewniej 8 czerwca 68 r. Galba został pro-

⁵⁰ Plin., Epist. II 1, 2.

⁵¹ Cass. Dio LXIII 29, 5.

⁵² Plut., Galba 2, 1.

⁵³ Cass. Dio LXIII 27, 2.

⁵⁴ Plut., Galba 8, 1-2.

⁵⁵ Plut., Galba 2, 1-2; por. też Tac., Hist. I 5, 1; Suet., Galba 16, 1; P.A. Brunt, *Revolt of Vindex*, s. 542; Ch.L. Murison, *Rebellion*, s. 37-38.

⁵⁶ Tac., Hist. I 72, 2.

klamowany przez senatorów nowym cesarzem⁵⁷. Z kolei Nerona ogłoszono wrogiem ludu, a następnie skazano na śmierć „wedle obyczajów przodków”. W konsekwencji, w ostatnim przypiływie odwagi, cesarz popełnił (nie bez pomocy swego wiernego niewolnika Epafrodyta) samobójstwo; stało się to najprawdopodobniej 9 czerwca 68 r. po Chr.⁵⁸

RZĄDY GALBY

Po objęciu rządów przez nowego cesarza, który dotarł do Rzymu zapewne najwcześniej około 20 sierpnia 68 r. po Chr.⁵⁹, nastroje w wojsku pozostawały chwiejne. W samym Rzymie gwardia pretoriańska, choć zapobiegła uzurpacji, do której próbował się posunąć Nymfidiusz Sabinus (za co poniósł śmierć)⁶⁰, nie była pewna, czy Galba nie obarczy jej współwiną za dotychczasowe postępowanie prefekta. Ponadto armia rzymska w czasie panowania Nerona odwykła od karności; wraz z nastaniem rządów władcy słynącego z żelaznej dyscypliny obawiała się jej powrotu. Na pełne rezerwy nastawienie – tak wojska, jak i społeczeństwa – wpływ miał również zaawansowany wiek nowego imperatora. Nie zwiastował on ani długich rządów, a co za tym idzie stabilności państwa, ani nie przysparzał Galbie szacunku. Jak zaznaczają antyczni autorzy, ludność oraz wojsko, przyzwyczajone do młodości Nerona, nie mogło zaakceptować styraney, zmęczonej sylwetki nowego władcy, który stał się obiektem drwin ze strony Rzymian⁶¹. Galba nie mógł odnaleźć się w swej nowej roli, powierzając swoje obowiązki dwóm ludziom – prefektowi gwardii cesarskiej Korneliuszowi Lakonowi (Cornelius Laco), człowiekowi kłótliwemu i żądnemu sławy, oraz Tytusowi Winiuszowi, który mimo dobrze sprawowanego namiestnictwa w Galii Narbońskiej (*Gallia Narbonensis*), w pamięci zapisał się jako złodziej złotego kubka podczas uczty u Klaudiusza⁶².

⁵⁷ Cass. Dio LXIV 1, 1; Zon. XI 13; D. Kienast, *Römische Kaisertabelle*, s. 102.

⁵⁸ Informacje źródłowe na ten temat samobójstwa Nerona: Suet., *Nero* 49; Cass. Dio LXIII 27, 2b-29, 2; Joseph., *Bell. Iud.* IV 9, 2; por. L. Holzapfel, *Römische Kaiserdaten*, *Klio* 12, 1912, s. 484-489; także Ch.L. Murison, *Galba, Otho and Vitellius: Careers and Controversies*, Hildesheim-Zürich-New York 1993, s. 6, który to autor nie wyklucza, że w grę mogła również wchodzić data 11 czerwca. Zob. też D. Kienast, *Römische Kaisertabelle*, s. 97.

⁵⁹ Zob. Cass. Dio LXIV 3, 1; Ch.L. Murison, *Rebellion*, s. 36.

⁶⁰ Rozprawa Galby z Nymfidiuszem Sabinusem: Plut., *Galba* 13-14; także Suet., *Galba* 11; Tac., *Hist.* I 5, 1-2; Cass. Dio LXIV 2, 3; Ch.L. Murison, *Rebellion*, s. 34-35. Na temat Sabinusa jako uzurpatora por. też PIR² N, 250; D. Kienast, *Römische Kaisertabelle*, s. 104.

⁶¹ Tac. *Hist.* I 7, 3.

⁶² Tac., *Hist.* I 13, 1; o kradzieży kubka informują Tacyt (*Hist.* I 48, 3) i Swetoniusz (*Claud.* 32).

Złą sławą okryły Galbę również decyzje skazujące konsula Cyngoniusza Warona (Cingonius Varro) i Petroniusza Turpilianusa. Pierwszy z nich był stronnikiem Nymfidiusza Sabinusa, drugi natomiast został oskarżony i zamordowany bez sądu za służbę pod rządami Nerona, pomimo faktu, iż przez cały okres trwania buntu Windeksa nie podejmował aktywnych działań militarnych⁶³. Niechęć wojska powiększyła jeszcze, dokonana z rozkazu cesarza, masakra zaciągniętego niedawno przez Nerona legionu⁶⁴.

Dokonywane przez cesarza mordy znajdowały naśladowców wśród wojskowych, co zaowocowało, przy cichym przyzwoleniu Galby, straceniem Fontejusza Kapitona (Fonteius Capito), legata wojsk stacjonujących nad dolnym Renem⁶⁵. Galba podjął jednak pewne działania mające zapewnić Cesarstwu spokój w prowincjach. Galie, popierające wystąpienie Juliusza Windeksa, zostały nagrodzone nadaniem obywatelstwa rzymskiego oraz ulgami podatkowymi⁶⁶. Werginiusz Rufus, który zwlekał z uznaniem Galby, został odwołany, co zwiększyło jednak niezadowolenie legionów germańskich, uznających oskarżenia w stosunku do ich dowódcy za osobisty afront⁶⁷. Zapalnym nastrojom nad Renem sprzyjała również nieudolność legata wojsk górnogermańskich Hordeoniusza Flakkusa (Hordeonius Flaccus), który nie był w stanie zaprowadzić nad legionistami⁶⁸. Natomiast do dolnej Germanii został wysłany Aulus Witeliusz (Aulus Vitellius), w celu objęcia z dniem 1 grudnia 68 r. komendy nad tamtejszymi legionami⁶⁹. Spokój zachowały legiony brytyjskie⁷⁰. Również w *Illiricum*, pozbawionym na razie znacznych sił zbrojnych

⁶³ Tac., Hist. I 6, 1.

⁶⁴ Tac., Hist. I 6, 2 i 37, 3; Suet., Galba 12, 2; Plut., Galba 15, 3-4; Cass. Dio LXIV 3, 2; Ch. L. Murison, Rebellion, s. 36-37. Żołnierze domagali się od nowego cesarza nadania sztandaru oraz wypłacania regularnego żołdu. Należy jednak przyznać, że sami wojskowi sprowokowali atak cesarza, gdyż usłyszawszy odmowę (a raczej odroczenie podjęcia decyzji), wyciągnęli broń, co uznane zostało za jawny akt buntu. Kasjusz Dio podaje liczbę 7 tys. zabitych marynarzy, również Tacyt mówi o wielu tysiącach zamordowanych, co jest oczywiście przesadą (ibidem).

⁶⁵ Tac., Hist. 7, 1; 37, 3; Suet., Galba 11; Cass. Dio LXIV 2, 3; Ch.L. Murison, Rebellion, s. 35; W. Eck, Statthalter, s. 129-130.

⁶⁶ Tac., Hist. I 8, 1.

⁶⁷ Tac., Hist. I 8, 2. Galba czuł się zagrożony ze strony Rufusa, niesłuchanie popularnego wśród legionistów nad Renem, który zresztą bezpośrednio po bitwie pod *Vesontio* został obwołany przez żołnierzy imperatorem; zob. Plut., Galba 10, 1-2; H. Bellen, Die Rolle der Mainzer Legionen in der Krise des römischen Kaisertums 68-70 n. Chr., Mainzer Zeitschrift 82, 1987, s. 112-116.

⁶⁸ Tac., Hist. I 9, 1; na temat Flakkusa zob. W. Eck, Statthalter, s. 30-32.

⁶⁹ Tac., Hist. I 9, 1 i 52, 1; także Suet., Vitel. 7, 1. Na temat Witeliusza zob. PIR V, 499; D. Kienast, Römische Kaisertabelle, s. 106-107; B. Richter, Vitellius. Ein Zerrbild der Geschichtsschreibung. Untersuchungen zum Prinzipat des A. Vitellius, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-New York-Paris-Wien 1992; W. Eck, Statthalter, s. 132-133.

⁷⁰ Tac., Hist. I 9, 2.

(legiony illiryjskie przebywały w Italii), nie dochodziło do wrogich wystąpień⁷¹. Podobnie wyglądała sytuacja w Syrii, gdzie namiestnikiem był Gajusz Licyniusz Mucjanus (C. Licinius Mucianus)⁷². W Palestynie legiony rzymskie, pod komendą Tytusa Flawiusza Wespazjana, powierzoną mu jeszcze przez Nerona, tłumili powstanie żydowskie⁷³. Sam Wespazjan, jak się wydaje, uznał legalność rządów Galby, o czym może świadczyć wysłanie syna Tytusa (T. Flavius Vespasianus) do Rzymu, by ten złożył nowemu cesarzowi pokłon i odebrał instrukcje co do dalszego prowadzenia wojny⁷⁴.

Nie oznaczało to jednak poprawy sytuacji Galby. Nastroje wojsk w górnej Germanii były wciąż alarmujące, a niezadowolenie tamtejszych legionów zaowocowało w końcu wypowiedzeniem przez nie posłuszeństwa⁷⁵.

PROKLAMACJA CESARSKA WITELIUSZA

1 stycznia 69 r. po Chr., podczas składania corocznej przysięgi na imię cesarza (w tym wypadku Galby), niektórzy z żołnierzy legionów nadreńskich rzucali kamieniami w podobizny princepsa⁷⁶. Żołnierze z Germanii nie odnawiali się bowiem z ufnością do nowych rządów. Do zaognienia nastrojów przyczyniło się zwłaszcza, wspomniane wyżej, odwołanie do Rzymu Werginiusza Rufusa. Legioniści nie chcieli, by uznano ich za buntowników i wrogów zwierzchniej władzy w sensie ogólnym, w związku z czym złożyli „przysięgę na imię senatu i ludu rzymskiego” (*senatus ac populi Romani verba iurasse*), po czym następnego dnia (2 stycznia 69 r. po Chr.) w Kolonii nad Renem (*Colonia Claudia Ara Agrippinensium*) ofiarowali godność cesarską Aulusowi Witeliuszowi⁷⁷, o czym będzie jeszcze poniżej mowa.

⁷¹ Tac., Hist. I 9, 3.

⁷² Tac., Hist. I 10, 1; na temat Mucjanusa zob. PIR² L, 216; A. Kappelmacher, Licinius (116a), RE XIII, 1926, kol. 436-439.

⁷³ Tac., Hist. I 10, 3. Na temat Wespazjana zob. PIR² F, 398; B. Levick, Vespasian, London-New York 1999; D. Kienast, Römische Kaisertabelle, s. 108-110. Szerzej na temat powstania w Judei: E.M. Smallwood, The Jews under Roman Rule. From Pompey to Diocletian, Leiden 1976, s. 293-330; J.J. Bloom, The Jewish Revolt against Rome, A.D. 66-135. A Military Analysis, Jefferson-London 2010, s. 16-176.

⁷⁴ Joseph., Bell. Iud. IV 9, 2; Tac., Hist. I 10, 3; II 1, 1; Zon. XI 16. Wersja Swetoniusza (Suet., Tit. 5, 1), mówiąca o tym, iż Tytus został wezwany do Rzymu jako przewidywany następca Galby, nie jest prawdopodobna; por. B. Jones, R. Milns, Suetonius: The Flavian Emperors. A Historical Commentary, Bristol 2002, s. 97-98. Na temat Tytusa zob. PIR² F, 399; B.W. Jones, The Emperor Titus, London-Sydney-New York 1984; D. Kienast, Römische Kaisertabelle, s. 111-113.

⁷⁵ Tac., Hist. I 12, 1.

⁷⁶ Tac., Hist. I 55; Suet., Galba 16, 2; Plut., Galba 22, 3-5; także Cass. Dio LXIV. Całe zdarzenie miało miejsce w *Mogontiacum* (dziś Moguncja/Mainz) – por. Ch.L. Murison, Rebellion, s. 42.

⁷⁷ Tac., Hist. I 56, 2; także Joseph., Bell. Iud. IV 9, 9.

Sam Witeliusz nie był człowiekiem szczególnie obeznanym z rzemiosłem wojskowym, jednak posiadał duże wpływy dzięki swemu ojcu (który za poprzednich władców uzyskał przyjaźń dworu cesarskiego i był cenzorem, a także trzykrotnym konsulem⁷⁸); być może jego kandydaturę wsparł też Tytus Winiusz⁷⁹. Witeliuszowi nad Renem udało się z miejsca wzbudzić sympatię żołnierzy⁸⁰. Miał on jednak być, jak chcą zachowane przekazy źródłowe, osobą dość bierną, pozbawioną ambicji, ceniącą raczej wygodny i spokojny tryb życia, a ponadto łatwo ulegał wpływom innych osób. W prosty sposób stał się więc marionetką w rękach ambitnych legatów legionowych: Alienusa Cecyny (Alienus Caecina) w górnogermańskim okręgu wojskowym i Fabiusza Walensa (Fabius Valens) nad dolnym Renem. Walens, zapewne legat dolnogermańskiego legionu *I Germanica*, kierował się osobistą wrogością do Galby. Aulus Witeliusz wydawał się zatem dobrym „narzędziem” do spełnienia zemsty⁸¹. Z kolei Alienus Cecyna, legat legionu IV Macedońskiego w Moguncji, zawdzięczał swą karierę właśnie Sulpicjuszowi Galbie. Po pomyślnym sprawowaniu urzędu kwestora w Betyce uzyskał od cesarza dowództwo nad legionem. Sprzeniewierzył jednak pieniądze publiczne, za co Galba ścigał go sądownie. Dla Cecyny stanowiło to wielki afront⁸².

Decydującą rolę w proklamacji cesarskiej Witeliusza odegrały oddziały z obozu legionowego w *Mogontiacum*, a mianowicie *legio IV Macedonica* i *legio XXII Primigenia*: ich przedstawiciele pojawili się w nocy z 1 na 2 stycznia w Kolonii, informując uczującego właśnie Witeliusza, że jednostki górnogermańskie wypowiedziały posłuszeństwo Galbie⁸³. W związku z zaistniałą sytuacją Witeliusz wysłał gońców do jednostek dolnogermańskich, by zdecydowały, co robić. W odpowiedzi 2 stycznia Fabiusz Walens przybył do Kolonii i pozdrowił Witeliusza jako cesarza⁸⁴. Po jego stronie stanęły wszystkie legiony dolnogermańskie: *legio V Alaudae*⁸⁵ i *legio XV*

⁷⁸ Tac., Hist. I 9, 1 i 52, 4; Suet., Vitel. 2, 4.

⁷⁹ Suet., Vitel. 7, 1.

⁸⁰ Tac., Hist. I 52, 1; Suet., Vitel. 8, 1.

⁸¹ Tac., Hist. I 52, 3-4. O tym, że Walens był najprawdopodobniej legatem legionu *I Germanica*, jest przekonany G. Morgan, 69 A.D., s. 54. Na temat Fabiusza Walensa por. PIR² F, 68; R. Goldfinger, Fabius (151), RE VI, 1909, kol. 1869-1872.

⁸² Tac., Hist. I 53, 1-2; G. Morgan, 69 A.D., s. 54; na temat Alienusa Cecyny: PIR² C, 99; E. Groag, Caecina (10), RE III 1897, kol. 1238-1240.

⁸³ Tac., Hist. I 12, 1 i 56, 2; E. Ritterling, Legio, RE XII, 1924-1925, kol. 1553-1554 i 1801; J. Gómez-Pantoja, Legio IIII Macedonica, [w:] Les legions de Rome, 1, s. 113-114; T. Franke, Legio XXII Primigenia, [w:] Les legions de Rome, 1, s. 96-97; G. Morgan, 69 A.D., s. 294 i 300.

⁸⁴ Tac., Hist. I 57, 1: *imperatorem Vitellium consalutavit*; Plut., Galba 23, 6-9.

⁸⁵ Tac., Hist. I 55, 2 i 61, 2; E. Ritterling, Legio, kol. 1568; T. Franke, Legio V Alaudae, [w:] Les legions de Rome, 1, s. 42; G. Morgan, 69 A.D., s. 295.

*Primigenia*⁸⁶ z *Vetera* (Xanten), *legio I Germanica* z *Bonna* (Bonn)⁸⁷ oraz *legio XVI* z *Novaesium* (Neuss)⁸⁸. Następnego dnia (3 stycznia) przyłączyły się doń jednostki górnogermańskie: obok wspomnianych oddziałów z Munguncji sprawę Witeliusza poparł jeszcze legion *XXI Rapax* z *Vindonissa* (Windisch)⁸⁹.

Po stronie nowo obwołanego cesarza opowiedziały się ponadto jednostki wojsk pomocniczych⁹⁰, a także przebywająca czasowo w głębi Galii (w *Lugdunum*, dziś Lyon) *legio I Italica*⁹¹ oraz te spośród legionów germańskich, które od 43 r. po Chr. brały udział w podboju Brytanii, tj. górnogermańska *legio II Augusta* i dolnogermańska *legio XX Valeria Victrix*; *vexillationes* z obu jednostek, zapewne w sile 2,6 tys. osób każda, zostały wysłane na kontynent, by walczyć po stronie Witeliusza⁹². Wreszcie za Witeliuszem stanęła także, wraz ze swoimi wojskami, naddunajska prowincja Recja, podlegająca w tym czasie dowództwu wojsk nadreńskich⁹³. Jawnie wsparli uzurpatora Waleriusz Azjatykus (Valerius Asiaticus), legat Galii Belgijskiej (*Gallia Belgica*), oraz Juniusz Blezus (Iunius Blesus), namiestnik Galii Lugduńskiej⁹⁴. Nad Renem ujawniło się więc, po raz pierwszy w dziejach – co zaobserwował Tacyt w „Dziejach” – owo *arcanum imperii*, czyli wspomniana na początku naszych rozważań tajemnica rządzenia w państwie rzymskim: cesarzem można już było zostać także poza stołecznym Rzymem⁹⁵. W sumie po stronie Witeliusza stanęło ok. 70 tys. żołnierzy z obu germańskich okręgów wojskowych (40 tys. z dolnogermańskiego i 30 tys. z górnogermańskiego)⁹⁶, co było liczbą ogromną.

⁸⁶ Tac., Hist. I 55, 2; E. Ritterling, Legio, kol. 1760; G. Morgan, 69 A.D., s. 299.

⁸⁷ Tac., Hist. I 55, 2 i 57, 1; E. Ritterling, Legio, kol. 1379.

⁸⁸ Tac., Hist. I 55, 2; E. Ritterling, Legio, kol. 1763; G. Morgan, 69 A.D., s. 299.

⁸⁹ Legiony górnogermańskie po stronie Witeliusza: Tac., Hist. I 57, 1 (*et superior exercitus speciosis senatus populique Romani nominibus relictis tertium nonas Ianuarias Vitellio accessit*); legion *XXI Rapax*: Tac., Hist. I 61, 2; E. Ritterling, Legio, kol. 1785; F. Bérard, La légion XXIe Rapax, [w:] Les légions de Rome, 1, s. 52-53.

⁹⁰ H. Bellen, Die Rolle der Mainzer Legionen, s. 116.

⁹¹ T. Sarnowski, Wojsko rzymskie w Mezji Dolnej i na północnym wybrzeżu Morza Czarnego, Warszawa 1988, s. 40.

⁹² Tac. Hist. I 61, 1 (*adiuncto Britannico exercitu*) i III 22, 2; zob. też E. Ritterling, Legio, kol. 1266; G. Morgan, 69 A.D., s. 293 i 299-300; M. Idziak, Legio XX Valeria Victrix w Brytanii, Zabrze 2009, s. 49.

⁹³ Tac., Hist. I 59, 2.

⁹⁴ Tac., Hist. I 59, 2. Na temat Azjatykusa por. G.E.F. Chilver, Commentary, s. 121; na temat Blezusa – PIR² I, 737.

⁹⁵ Zob. przyp. 3.

⁹⁶ Tac., Hist. I 61, 2; por. też H. Bellen, Die Rolle der Mainzer Legionen, s. 116.

Uzurpacja Witeliusza pociągnęła za sobą mordy najbardziej znienawidzonych przez żołnierzy dowódców. Ofiarą egzekucji padł Pompejusz Propinkwus (Pompeius Propinquus), prokurator Galii Belgijskiej. Domagano się również śmierci dowódcy floty germańskiej, Juliusza Burdona (Iulius Burdo), gdyż przyczynił się jakoby do oczernienia popularnego wśród żołnierzy Fontejusza Kapitona. Dzięki wstawiennictwu Witeliusza uniknął on jednak śmierci. Zgładzono za to centuriona Kryspinusa (Crispinus), jednego z bezpośrednich morderców Kapitona. Odstąpiono również od karania Juliusza Cywilisa (Iulius Civilis)⁹⁷, by nie buntować ośmiu kohort batawskich, które stanowiły wojska posiłkowe legionu XIV. Za wierność Galbie skazano również czterech centurionów⁹⁸.

Stronnictwo Witeliusza, dysponujące poparciem legionów nadreńskich, rozpoczęło planowanie wyprawy zbrojnej do Rzymu. Przewidywano, że obrane zostaną dwie drogi: dłuższa przez Galię w kierunku Alp Kotyjskich (*Alpes Cottiae*), którą Fabiusz Walens miał prowadzić wojska dolnogermańskie, oraz krótsza, wiodąca przez Alpy Penińskie (*Alpes Poeninae*); tą drugą miały posuwać się wojska górnogermańskie pod dowództwem Alienusa Cecyny⁹⁹.

Wbrew przekazom historiografów starożytnych, oskarżających Witeliusza o ospałość i pijaństwo, wydaje się, że kampania została dobrze przygotowana, a podjęte działania szybko wprowadzano w życie¹⁰⁰. Duże znaczenie miała na pewno determinacja wojska, które mogło liczyć na darowanie kar jedynie w wypadku zwycięstwa ich faworyta.

OSTATNIE DNI PRYNCYPATU GALBY

Dla Galby ratunkiem przed nadciągającym chaosem mogła okazać się adopcja następcy, zapewniająca ciągłość władzy, co było czynnikiem niezmiernie ważnym, biorąc pod uwagę wiek cesarza i jego bezdzietność. Zresztą sam Galba miał się wyrazić, zgodnie ze słowami Tacyty, że nie może dać Rzymianom nic lepszego niż dobrego następcę (*ut nec mea senectus conferre plus populo*

⁹⁷ Na temat postaci Juliusza Cywilisa zob. PIR² I, 264.

⁹⁸ Tac., Hist. I 59-60.

⁹⁹ Tac., Hist. I 61, 1-2.

¹⁰⁰ Choć niewątpliwie przygotowania do wojny, ani plan strategiczny, nie zostały opracowane osobiście przez Witeliusza, lecz przez Cecynę i Walensa; zob. np. K. Wellesley, *The Year of the Four Emperors*, s. 91-106; G. Morgan, *69 A.D.*, s. 80-90.

Romano posset quam bonum successorem)¹⁰¹. Bunt wojsk nadreńskich w początkach stycznia 69 r. spowodował, iż cesarz za jedyne źródło ratunku uznał szybkie desygnowanie następcy, o czym zresztą myślał już wcześniej¹⁰². Niezależnie od tumultu w Germanii, zdawano sobie też sprawę, że obecna władza jest władzą przejściową, a w niedługim czasie rozpocznie się walka o następstwo po Galbie. Desygnowanie oficjalnego następcy mogło ukrócić buntownicze nastroje, podsycane przez świadomość zmian, jakie musiały w niedługim czasie nadejść. Adopcja zapewnić też mogła, w przypadku sukcesu, powstanie nowej dynastii. Przedstawiona przez Galbę kandydatura Lucjusza Kalpurniusza Pizona Licynianusa (L. Calpurnius Piso Frugi Licinianus)¹⁰³, wywodzącego się ze znakomitego rodu, represjonowanego w czasach Nerona (jego matka i ojciec skazani zostali na śmierć), jednakże zupełnie nieznanego na rzymskiej scenie politycznej, nie zadowoliła jednak nikogo. Lud go nie znał, a legiony germańskie chętniej widziałyby na jego miejscu Werginiusza Rufusa, któremu swego czasu gotowe były powierzyć godność cesarza. Z najbliższego otoczenia cesarza Tytus Winiusz popierał kandydaturę Marka Othona¹⁰⁴, natomiast prefekt gwardii pretoriańskiej Korneliusz Lakon skłaniał się w stronę Pizona Licynianusa¹⁰⁵. Galba nie chciał zgodzić się na desygnację Othona, co, jak argumentuje Tacyt, spowodowane było niechęcią do powrotu do czasów Nerona, którego Othon był współtowarzyszem zabaw¹⁰⁶. Dla Othona, który – jak pamiętamy – jako jeden z pierwszych poparł Galbę w czasie jego drogi do władzy i liczył, iż zostanie jego następcą¹⁰⁷, desygnacja Pizona była jasnym sygnałem, iż przy obecnym władcy nie będzie spełniał już ważniejszej politycznie roli. W konsekwencji, podobnie jak wcześniej w przypadku Nymfidiusza Sabina, zawiedzione nadzieje popchnęły go do buntu¹⁰⁸.

Oficjalna ceremonia adopcji Pizona i nadania mu tytułu młodszego współrządcy (*caesar*) miała miejsce dnia 10 stycznia 69 r., tuż po przybyciu do Rzymu posłańców z wiadomościami o buncie nad Renem¹⁰⁹. W rezultacie

¹⁰¹ Tac., Hist. I 16, 1.

¹⁰² Tac., Hist. I 12, 1-2 i 14, 1; Plut., Galba 19, 1 i 23, 1.

¹⁰³ Szerzej na temat Pizona zob. PIR² C, 300; E. Groag, Calpurnius (Nr. 100), RE III, 1897, kol. 1399-1400; D. Kienast, Römische Kaisertabelle, s. 103-104; G.E.F. Chilver, Commentary, s. 73-75.

¹⁰⁴ Tac., Hist. I 13, 2; Plut., Galba 21, 1.

¹⁰⁵ Tac., Hist. I 14, 2.

¹⁰⁶ Tac., Hist. I 13, 2; zob. także Suet., Otho 2.

¹⁰⁷ Tac., Hist. I 13, 4; Suet., Otho 5, 1.

¹⁰⁸ Suet., Otho 5, 1.

¹⁰⁹ Według Kasjusza Diona (Cass. Dio LXIV 5, 1), Galba postąpił tak na wiadomość o uzurpacji Witeliusza; bardziej jednak jest prawdopodobne (z uwagi na krótki czas, w którym wiadomość dotarła do Rzymu, jak też na odległość), że cesarz dowiedział się wówczas o buncie legionów w Moguncji, skąd do Rzymu jest znacznie bliżej, niż z Kolonii; por. Ch.L. Murison, Rebellion, s. 44.

dokonanej adopcji Pizon przybrał nowe nazwisko Serwiusz Sulpicjusz Galba Cezar (Servius Sulpicius Galba Caesar)¹¹⁰. Decyzja Galby nie okazała się jednak najszczęśliwsza. Oczywiście ewentualny wybór Othona mógłby świadczyć o powrocie do czasów schyłkowej dynastii julijsko-klaudyjskiej, z jej rozwiązłością, rozrzutnością i brakiem składnej polityki imperialnej, niemniej Galba, powodowany własnymi urazami, odrzucił kandydaturę Werginiusza Rufusa, osoby mogącej utrzymać w ryzach armię i zapewnić poparcie ludności, która nie była głucha na niedawne sukcesy Rufusa w walce z Winkdeksem. Innymi słowy, Galba odrzucił osobę, która mogła być dla niego tym, kim dla Nerwy stał się w późniejszych latach Trajan. Nadal podejmował jednak próby zjednania sobie wojska, o czym świadczy ogłoszenie adopcji Licynianusa w obozie pretorianów. Ponownie źle rozumiana oszczędność i troska o karność wojska powstrzymała go przed rozdysponowaniem podarków pomiędzy zebrane oddziały. Fakt, iż Licynianus był dla żołnierzy nieznany, jak też brak już w pewnym stopniu uświęconych tradycją dowodów hojności, spowodował, iż jedynie pierwsze szeregi wykazały umiarkowane zadowolenie z dokonanej adopcji¹¹¹. Bunt wisiał w powietrzu.

Stosunek Galby do pieniędzy stał się zresztą jednym z najczęściej podnoszonych zarzutów przeciw cesarzowi¹¹². Choć z jednej strony oszczędności, mogące w minimalnym przynajmniej stopniu zmniejszyć braki w kasie państwowej, były rzeczą ze wszech miar konieczną, to działania podejmowane przez Galbę stanowiły jedynie półśrodki, w większym stopniu jątrzące niż scalające społeczeństwo. Co prawda ograniczono zwyczaj „kupowania wojska” oraz odebrano nadania osobom faworyzowanym przez Nerona¹¹³, jednak równocześnie indolencja Galby umożliwiała gromadzenie olbrzymich majątków Winiuszowi czy Icelusowi. Choć cesarz widział chorobę toczącą imperium, nie dostrzegał jej objawów wśród własnych zaufanych ludzi. Słuszne i cieszące się popularnością odbieranie wielkich majątków zausznikom Nerona również wykonane zostało w sposób, który prowadził jedynie

¹¹⁰ Ceremonię adopcji opisuje dość dokładnie Tacyt (Hist. I 18-19, 1); zob. też Suet., Galba 17; Suet., Otho 6, 3; Plut., Galba 23, 1-2; Cass. Dio LXIV 5, 1. Nazwisko Pizona pojawia się w protokołach „Braci Polnych” (AfA, red. F. Scheid, fr. 40, w. 24-33: “[Isde]m co(n)s(ulibus) (ante diem quartum) idus I[an(uarias)] adoptio facta L. Li[ciniani] / [magister]io Ser. Galbae Im[p(eratoris)] Caesaris Aug(usti)], prom[ag(isterio)] L. Salvio / [Othone Titia]no college(i) fr[atrum a]rval(ium) nom(ine) im[molatam] in / [Capitolio] ob ad]optionem [Ser. Sulpici Gal]bae C[ae]sar[is] Iovi b(ovem) m(arem)] / [Iunoni vacc(am), Minervae vacc(am), Saluti publicae p(opuli) R(omani) vacc(am)] / [- - -] Provi/[dentiae vacc(am), - - - va]cc(am), Securi/[tati vacc(am), - - - , Genio ipsi]us taurum / [- - -] Imp. / [- - -] / [- - -]”.

¹¹¹ Tac., Hist. I 18, 2; Plut., Galba 23, 3.

¹¹² Por. Joseph., Bell. Iud. IV 9, 2; Suet., Galba 12, 1; Plut., Galba 22, 1.

¹¹³ Tac., Hist. I 20, 1; Suet., Galba 15, 1; Cass. Dio LXIV 3, 4; Ch.L. Murison, Rebellion, s. 39-40.

do zamętu i eskalacji niepokojów w miastach. To, co wciąż pozostawało w rękach popleczników niedawnego reżimu, stawało się przedmiotem wszechobecnych aukcji i procesów, którym przewodniczyli nowo powołani urzędnicy odpowiedzialni za, rzec by można, windykację długów.

Desygnacja Pizona Licynianusa skłoniła ostatecznie Othona do podjęcia działań przeciwko cesarzowi¹¹⁴. Tacyt zauważył jednak, że decyzja o dokonaniu przewrotu została podjęta przez Othona nie pod wpływem impulsu, a rozważnie i na przestrzeni dłuższego czasu¹¹⁵. Czynił on więc dokładnie to, od czego odżegnywał się Galba w myśl zasady, że żołnierzy należy wybierać, a nie kupować. Othon budował własne poparcie, nie licząc się z konsekwencjami swych działań dla dalszego funkcjonowania imperium. Galba, choć realizował słuszne zamierzenia, nie potrafił dostosować lekarstwa do choroby, aplikując taką jego dawkę, która ostatecznie dla niego samego okazała się śmiertelna.

BUNT OTHONA

Galba udał się do świątyni Apollona na Palatynie w celu złożenia ofiar i zaciągnięcia wróżby 15 stycznia. W ofierze towarzyszył mu również Othon, który w stosownym momencie, na umówiony znak, opuścić miał jego towarzystwo, udając się do zgromadzonych żołnierzy¹¹⁶. Orszak, który pozdrowił Othona jako imperatora, był nieliczny, co wzbudziło oczywiste obawy buntownika. Od powziętego planu nie było już jednak odwrotu. Niepewność sytuacji, jaka panowała w Rzymie, najlepiej ukazuje fakt, iż podczas drogi do obozu pretorianów (stanowiącego główny cel buntowników), napotkano wiele oddziałów wiernych dotychczas Galbie. Ci, widząc, co się dzieje, bądź to przyłączali się do othonian, bądź pozostawali w miejscu, nie podejmując jednakże żadnych czynności mających na celu obronę cesarza¹¹⁷. W powszechnym odczuciu lepiej było w milczeniu przeczekać burzę niż opowiadać się po którejkolwiek ze stron.

Informacje o przejęciu obozu pretorian przez zwolenników Othona¹¹⁸ zaczęły szeroko docierać do samego cesarza, jednak nie dawały one możliwości realnej oceny sytuacji, gdyż jedni umniejszali rangę wydarzeń, inni za to

¹¹⁴ Suet., Otho 5.

¹¹⁵ Tac., Hist. I 23, 1.

¹¹⁶ Tac., Hist. I 27, 1; Suet., Otho 6, 2.

¹¹⁷ Tac., Hist. I 27, 2; z kolei zdaniem Swetoniusza (Suet., Otho 6), każdy napotkany żołnierz ochoczo przyłączał się do spiskowców.

¹¹⁸ Uzurpacja Othona w relacji innych autorów: Suet., Galba 19, 1; Suet., Otho 6, 1-2; Cass. Dio LXIV 5, 3; Ch.L. Murison, Rebellion, s. 46.

przesadzali w opisie wypadków. Podjęto wszak odpowiednie kroki: cesarz zdecydował się wysłać Pizona Licynianusa do kohorty stacjonującej na Palatynie. W dalszej kolejności oddelegowano Mariusza Celsusa (Marius Celsus) do oddziałów illiryjskich, a wysłannicy cesarza, Amuliusz Serenus (Amulius Serenus) i Domicjusz Sabinus (Domitius Sabinus), udali się do zbuntowanych oddziałów z zadaniem pokojowego zakończenia buntu. Nie przyniosło to żadnego skutku; legiony illiryjskie przepędziły Celsusa, gdy tymczasem pałający nienawiścią, rozbity uprzednio przez Galbę legion „marynarzy” przyłączył się do buntowników¹¹⁹. Dalsze działania uzależniono od rad najbliższych współtowarzyszy imperatora. Winiusz, nie wiadomo czy z rozsądku, czy ze strachu, doradzał ukrycie się w pałacu, oczekując wygaśnięcia wrogich nastrojów w mieście. Sprzeciwili się temu Lakon i Icelius, zaufany wyzwolenc cesarski¹²⁰. Do stawienia czoła buntownikom skłaniało również złudne poparcie ludności, która, zebrana wokół pałacu, domagała się śmierci Othona¹²¹.

W tym czasie chaos spotęgowała jeszcze plotka o śmierci Othona, zamordowanego rzekomo przez żołnierza Juliusza Attykusa (Iulius Atticus)¹²². Nastroje najbliższych doradców (jak pamiętamy – z wyjątkiem Tytusa Winiusza) skłoniły Galbę do udania się na Forum Romanum. Jednak sytuacja w mieście diametralnie różniła się od wieści przynoszonych do obozu cesarza. Wbrew słowom Attykusa, który ukazał Galbie zakrwawiony miecz zaklinając się, że zgładził nim Othona, ten, cały i zdrow, przebywał w koszarach gwardii pretoriańskiej, gdzie jego siły rosły, bowiem przyłączali się doń kolejni żołnierze¹²³. W wyniku chaosu i niezdecydowania:

żadnego okrzyku nie wydobyl z siebie lud czy pospólstwo, oblicza były osłupiałe, a uszy nasłuchujące na wszystkie strony; nie był to hałas ani spokój, lecz milczenie, jakie bywa oznaką wielkiej trwogi i wielkiego rozgoryczenia. Ale Othonowi doniesiono, że tłum się zbroi; nakazuje swoim śpiesznie ruszyć i uprzedzić niebezpieczeństwo. Tak więc żołnierze rzymscy, jakby Wologeza albo Pakorusa z dziedzicznego Arsacydów tronu mieli zepchnąć, a nie po to śpieszyli, aby zamordować swego bezbronnego i starego cesarza¹²⁴.

¹¹⁹ Tac., Hist. I 31.

¹²⁰ Na temat reakcji Galby i jego stronników na wieść o buncie Othona zob. obszerna relacja Tacyty (Tac., Hist. I 28-31); także Cass. Dio LXIV 6, 1.

¹²¹ Zob. Tac., Hist. I 32, 1.

¹²² Tac., Hist. I 34, 2 i 35, 2; Suet., Galba 19, 1-2; Plut., Galba 26, 1-2; Cass. Dio LXIV 6, 2; Ch.L. Murison, Rebellion, s. 47.

¹²³ Tac., Hist. I 36, 1-3.

¹²⁴ Tac., Hist. I 40, 1-2.

Galba został zgładzony na Forum Romanum w pobliżu sadzawki Kurcjusza (*Iacus Curtius*); śmierć ponieśli również Pizon (w pobliżu świątyni Westy) i Tytus Winiusz, którego nie uratowało powoływanie się na przyjaźń z Markiem Othonem¹²⁵. Zdaniem Kasjusza Diona, w ten sposób zapłacił Pizon za noszenie tytułu cezara¹²⁶. Ich głowy, zatknięte na włócznie, były obnoszone po obozie pretoriańskim¹²⁷. Nowy cesarz oszczędził jednak Mariusza Celsusa, którego śmierci domagał się ogół żołnierzy. Niedługo później Othon, w dowód łaskawości, włączył Celsusa, jako desygnowanego konsula, do grona swych przyjaciół¹²⁸. Ten odwdzieczył się mu niezłomną wiernością. Korneliusz Lakon został zamordowany na wygnaniu, na które go skazał Othon¹²⁹. Również Marcjanus Icelus, jako wyzwolieniec Galby, nie zdołał uniknąć kary śmierci, którą wykonano publicznie¹³⁰. W następnych miesiącach wielu powoływało się na współuczestnictwo w zamordowaniu Galby, co zaowocowało licznymi petycjami do nowo obranego cesarza z prośbami o wynagrodzenie „gorliwości”. Po krótkich rządach Othona odnalazł podobno Witeliusz ponad sto takich podań; zakończyło się to śmiercią dla ich autorów¹³¹.

Ciąg dalszy nastąpi.

Jakub Kozłowski, Krzysztof Królczyk
POLITICAL AND MILITARY ASPECTS OF THE YEAR OF THE FOUR
EMPERORS (68-69 AD)
PART ONE: UNTIL GALBA'S DEATH

Summary

The Year of the Four Emperors, as the period of civil wars in Rome after Nero's death is often called, was the first major shake-up which affected the Roman state since a new system of rule, referred to as the Principate, had been established by

¹²⁵ Tac., Hist. I 41-43; Joseph., Bell. Iud. IV 9, 9; Suet., Galba 20, 2; Plut., Galba 27, 1-3 (śmierć Galby) i 27, 4 (śmierć Pizona i Tytusa Winiusza); Cass. Dio LXIV 6, 3-5; por. Ch.L. Murison, Rebellion, s. 48; G.E.F. Chilver, Commentary, s. 100-101. Znamy inskrypcję nagrobną Pizona: CIL VI 31723=ILS 240 („[Dis Minibus] / [L.] Calpurni [P]isonis / Frugi Liciniani / [XV] vir(o) s(acris) f(aciundis) / et Ve[r]aniae / Q. Verani co(n)s(ulis) aug(uris) f(iliae) / Geminae / Pisonis Frugi”); co ciekawe, brak w tekście tytułu cezara.

¹²⁶ Cass. Dio LXIV 6, 5; Ch.L. Murison, Rebellion, s. 53.

¹²⁷ Tac., Hist. I 44, 2; Plut., Galba 27, 4; Cass. Dio LXIV 6, 5a. Ch.L. Murison, Rebellion, s. 50, zwraca uwagę, że podobnie w czasach Kasjusza Diona postąpił Septymiusz Sewer (L. Septimius Severus) z głową pokonanego Klodiusza Albina (D. Clodius Albinus).

¹²⁸ Tac., Hist. I 45, 2 i 71, 2-3; Plut., Galba 27, 6.

¹²⁹ Tac., Hist. I 46, 5.

¹³⁰ Tac., Hist. I 46, 5.

¹³¹ Suet., Vitel. 10, 1.

Augustus. Following the imperial proclamation of Servius Sulpicius Galba, the governor of Spain (June 8th, 68) and the suicide of Nero (June 9th), the Roman state plunged into a profound political crisis. This was because the new emperor found no support either in the City itself, or among the soldiers of legions stationed on the Empire's frontiers. On January 2nd, 69, Roman army on the Rhine hailed Aulus Vitellius, their commander, as the emperor. As Tacitus observed, this revealed the "secret of rule" (*arcanum imperii*) – namely one could become an emperor not only in the capital of the Empire but also on its remote periphery. Vitellius immediately began preparations for an armed contest with Galba. However, on January 15th, 69, the latter was murdered in Rome, and praetorians proclaimed M. Salvius Otho as the emperor.

Bibliografia

- Absil M., Legio I Italica, [w:] Y. Le Bohec (red.), Les légions de Rome sous le Haut-Empire, 1, Lyon 2000, s. 227-238.
- Auguet R., Kaligula czyli władza w rękę dwudziestolatka, Warszawa 1990.
- Bellen H., Die Rolle der Mainzer Legionen in der Krise des römischen Kaisertums 68-70 n. Chr., Mainzer Zeitschrift 82, 1987, s. 111-122.
- Bérard F., La légion XXIe Rapax, [w:] Y. Le Bohec (red.), Les légions de Rome sous le Haut-Empire, 1, Lyon 2000, s. 49-67.
- Bloom J.J., The Jewish Revolt against Rome, A.D. 66-135. A Military Analysis, Jefferson-London 2010.
- Brunt P.A., The Revolt of Vindex and the Fall of Nero, Latomus 18, 1959, s. 531-559.
- Byra M., Pochwała rebelii? Imperium rzymskie wobec powstania Windeksa w 68 r. n.e., [w:] E. Kozerska, P. Sadowski, A. Szymański (red.), Wojna i pokój. Wybrane zagadnienia prawno-historyczne, Opole 2013, s. 55-63.
- Byra M., Wojna o tron cesarów (68-70 r. n.e.), Oświęcim 2014.
- Cary M., Scullard H. H., Dzieje Rzymu od czasów najdawniejszych do Konstantyna, wyd. 2, Warszawa 2001.
- Chilver G.E.F., A Historical Commentary on Tacitus' Histories I and II, Oxford 1979.
- Daly L.J., Verginius at Vesontio: The Incongruity of the 'Bellum Neronis', Historia 24, 1975, s. 75-100.
- Drexler H., Zur Geschichte Kaiser Othos bei Tacitus und Plutarch, Klio 37, 1959, s. 153-178.
- Eck W., Galba (2), Der Neue Pauly IV, 1998, s. 746-747.
- Eck W., Die Statthalter der germanischen Provinzen vom 1.-3. Jahrhundert, Köln-Bonn 1985.
- Fluss M., Iulius (534), RE X, 1918, kol. 879-881.

- Fluss M., Sulpicius (63), RE IV A, 1931, kol. 772-801.
- Franke T., *Legio V Alaudae*, [w:] *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*, 1, Lyon 2000, s. 39-48.
- Franke T., *Legio XXII Primigenia*, [w:] *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*, 1, Lyon 2000, s. 95-104.
- Goldfinger R., Fabius (151), RE VI, 1909, kol. 1869-1872.
- Gómez-Pantoja J., *Legio IIII Macedonica*, [w:] *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*, 1, Lyon 2000, s. 105-117.
- Goodyear F.R.D., *The Annals of Tacitus. Books 1-6,1: Annals 1. 1-54*, Cambridge 1972, s. 194-323.
- Grant M., *Neron*, Warszawa 1980.
- Graßl H., *Untersuchungen zum Vierkaiserjahr 68/69 n. Chr: Ein Beitrag zur Ideologie und Sozialstruktur des frühen Prinzipats*, Wien 1973.
- Greenhalgh P.A.L., *The Year of Four Emperors*, London 1975.
- Griffin M., *Nero. The End of a Dynasty*, New York 2001.
- Groag E., Caecina (10), RE III 1897, kol. 1238-1240.
- Groag E., Calpurnius (100), RE III, 1897, kol. 1399-1400.
- Hadas-Lebel M., *Józef Flawiusz – Żyd rzymski*, Warszawa 1997.
- Hainsworth J.B., *The Starting-Point of Tacitus' Historiae: Fear or Favour by Omission?*, *Greece & Rome, Second Series* 11, 1964, s. 128-136.
- Hanslik R., Vinius (5), RE IX A, kol. 124-127.
- Henderson B.W., *Civil War and Rebellion in the Roman Empire A.D. 69-70: A Companion to the 'Histories' of Tacitus*, London 1908.
- Henderson W., *Life and Principate of the Emperor Nero*, London 1903.
- Holzapfel L., *Römische Kaiserdaten*, *Klio* 12, 1912, s. 483-493.
- Idziak M., *Legion XX Valeria Victrix w Brytanii*, Zabrze 2009.
- Jacynowska M., *Dzieje Imperium Romanum*, Warszawa 1995.
- Jones B.W., *The Emperor Titus*, London-Sydney-New York 1984.
- Jones B., Milns R., *Suetonius: The Flavian Emperors. A Historical Commentary*, Bristol 2002.
- Kappelmacher A., Licinius (116a), RE XIII, 1926, kol. 436-439.
- Kienast D., *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, wyd. 3, Darmstadt 2004.
- Kolendo J., *Le recrutement des légions au temps de Néron et la création de la legio I Italica*, [w:] *Limes. Akten des XI. Internationalen Limeskongresses*, Budapest 1977, s. 399-408.
- Kolendo J., *Sur la date de la création de la legio I Italica*, [w:] *Studia in honorem Borisi Gerov*, Sofia 1990, s. 128-133.

- Kraay C.M., The Coinage of Vindex and Galba, AD 68, and the Continuity of the Augustan Principate, *Numismatic Chronicle* 9, 1949, s. 129-149.
- Królczyk K., Bunt Windeksa, [w:] L. Mrozewicz (red.), *Studia Flavianiana* II, Poznań 2012, s. 19-43.
- Levick B., *Vespasian*, London-New York 1999.
- Liechtenhan E., Das Ziel des Aufstandes der Rheinarmee, *Museum Helveticum* 4, 1947, s. 52-67.
- Little D., Ehrhardt Ch. (tłum. i kom.), *Plutarch: Lives of Galba & Otho. A Companion*, London 1994.
- Mayer R. (red.), *Tacitus, Dialogus de oratoribus*, Cambridge 2001.
- McAlindon D., Senatorial Opposition to Claudius and Nero, *American Journal of Philology* 72, 1956, s. 113-132.
- Morgan G., *69 A.D. The Year of Four Emperors*, Oxford 2006.
- Murison Ch. L., *Galba, Otho and Vitellius: Careers and Controversies*, Hildesheim-Zürich-New York 1993.
- Murison Ch. L., *Rebellion and Reconstruction: Galba to Domitian. An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History, Books 64-67 (A.D. 68-96)*, Atlanta (Georgia) 1999.
- Nagl A., *Salvius (21)*, *RE I A*, 1920, kol. 2035-2055.
- Pfeiffer S., *Die Zeit der Flavier. Vespasian – Titus – Domitian*, Darmstadt 2009.
- Richter B., *Vitellius. Ein Zerrbild der Geschichtsschreibung. Untersuchungen zum Prinzipat des A. Vitellius*, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-New York-Paris-Wien 1992.
- Ritterling E., *Legio*, *RE XII*, 1924-1925, kol. 1211-1829.
- Rogers R.S., Heirs and Rivals to Nero, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 86, 1955, s. 190-212.
- Rohdich W., *Das Dreikaiserjahr 1888: Wilhelm I., Friedrich III., Wilhelm II.*, Friedberg/H. 1987.
- Ruciński S., Pierwszy stronnik Wespazjana: Tyberiusz Juliusz Aleksander, [w:] L. Mrozewicz (red.), *Studia Flavianiana*, Poznań 2010, s. 81-93.
- Sarnowski T., *Wojsko rzymskie w Mezji Dolnej i na północnym wybrzeżu Morza Czarnego*, Warszawa 1988.
- Schuster M., *Verginius (27)*, *RE VIII A*, 1958, kol. 1536-1543.
- Shotter D.C.A., The Starting-Dates of Tacitus' Historical Works, *Classical Quarterly* 17, 1967, s. 158-163.
- Shotter D.C.A., A Time-Table for the 'Bellum Neronis', *Historia* 24, 1975, s. 59-74.
- Smallwood E.M., *The Jews under Roman Rule. From Pompey to Diocletian*, Leiden 1976.

- Syme R., Tacitus, wyd. 2, Oxford 1997.
- Turner E.G., Tiberius Iulius Alexander, *Journal of Roman Studies* 44, 1954, s. 54-64.
- Wellesley K., *The Long Year: A.D. 69*, London 1975.
- Wellesley K., *The Year of the Four Emperors*, London 2000.
- Wiedemann T.E.J., *From Nero to Vespasian*, [w:] A.K. Bowman, E. Champlin, A. Lintott (red.), *The Cambridge Ancient History*, wyd. 2, 10: *The Augustan Empire, 43 B.C.–A.D. 69*, wyd. 5, Cambridge 2009, s. 256-282.
- Wilkes J.J., *A Note on the Mutiny of the Pannonian Legions in A.D. 14*, *Classical Quarterly* 13, 1963, s. 268-271.